

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК: 338.432:009.43:12

Борис ПОГРІЩУК, Галина ПОГРІЩУК

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: ДЕТЕРМІНАНТИ ГЛОБАЛЬНОГО ПОСТУПУ

Обґрунтовано ключові детермінанти забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах глобального поступу, що вбачається через структурну перебудову зовнішньоекономічного потенціалу зі стратегічною орієнтацією на експорт конкурентоспроможної продукції аграрного сектору. Для зміцнення конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках запропоновано реалізацію комплексу заходів через формування системи забезпечення конкурентоспроможного розвитку. На основі груп чинників внутрішньо- та зовнішньосекторальних трансформацій сформовано систему забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору на зовнішньому ринку, результативність реалізації якої матиме практичне вираження у: посиленні позицій в експорті продукції; розширенні наявних ринків збуту продукції та вихід на нові; стабілізації внутрішнього та зовнішнього попиту; виробництві екологічно чистої та безпечної продукції, що відповідає світовим стандартам якості. Розкрито інноваційну складову системних перетворень у галузі. Висвітлено тенденції та окреслено перспективи зовнішньо-економічного вектору конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору.

Для подолання викликів та вирішення проблем на шляху забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору запропоновано та обґрунтовано потребу щодо вирішення низки завдань: завершити адаптацію законодавчо-нормативної бази та регуляторної системи України до вимог ЄС; сформувати вітчизняну систему харчової безпеки згідно з вимогами моделі безпечності харчових продуктів та кормів для тварин, що запроваджена і функціонує в країнах-членах Співтовариства; впровадити на підприємствах аграрного сектору санітарні та фітосанітарні заходи згідно з європейськими вимогами; завершити формування і становлення системи державного ринкового нагляду за дотриманням нормативних вимог у сфері безпечності харчових продуктів та створення мережі акредитованих органів з оцінки їх відповідності, забезпечити всебічне визнання Національного агентства акредитації України міжнародними інституціями.

Ключові слова: аграрний сектор, конкурентоспроможність, глобальні зміни.

JEL: Q 10

© Борис Погріщук, Галина Погріщук, 2017.

Постановка проблеми. Світова економіка на сучасному етапі розвитку поступово перетворюється в органічно інтегровану систему національних економік через їх макро-, мезо-, мікроінститути та інституції та трансформуються у складний моноорганізм із класичними системними якостями, серед яких виняткового значення набувають здатність до саморозвитку, управління внутрішніми організаціями і взаємозв'язками. Усе це зумовлює необхідність усвідомлення односторонності домінуючих підходів до економічного розвитку як ізольованих національних систем, а не підсистем міжнародної економіки. Потрібно виявити закономірності, за якими господарство кожної держави стає природною частиною єдиного організму – існування людської спільноти як *homo sapiens* [1, с. 369].

Інтеграційні процеси, пов'язані з посиленням впливу глобалізації на вітчизняну економіку, вимагають визначення пріоритетів подальшого розвитку окремих її секторів та галузей національного господарства. Сучасний розвиток аграрного сектору економіки об'єктивно вимагає формування нових й удосконалення діючих конкурентних механізмів на основі модернізації та розробки науково обґрунтованих інституціональних засад розвитку й підтримки ринкових конкурентних відносин, що будуть ефективними в умовах практичної реалізації й сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності сільсько-господарської продукції не лише на внутрішньому, а й міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихідні положення формування конкурентоспроможності та конкурентних переваг досліджено в працях І. Ансоффа, Р. Дорнбуша, П. Друккера, Б. Карлофа, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ланбена, А. Маршала, М. Портера, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Смітта, А. Стрікланда, А. Томпсона, С. Фішера та ін. Сучасні розробки щодо основних принципів та механізмів забезпечення конкурентоспроможності відобразили в своїх працях В. Я. Амбросов, О. І. Амоша, В. І. Гринчуцький, С. Н. Іляшенко, М. Х. Корецький, О. О. Краснокуцький, Д. Ф. Крисанов, А. Ф. Мельник, Н. П. Тарнавська, Б. Й. Пасхавер, Є. В. Савельєв, О. В. Шубравська та ін. Вагомий внесок у формування конкурентоздатного аграрного виробництва здійснили: О. Ю. Єрмаков, С. М. Кваша, Ю. Є. Кирилов, М. Й. Малік, П. М. Макаренко, О. В. Мальцев, В. І. Мельник, В. Я. Месель-Веселяк, П. Т. Саблук та ін. Нині виникає потреба в розробці пропозицій щодо формування конкурентних переваг аграрного сектору економіки України, відповідно до поставленої стратегічної мети розвитку вітчизняної економіки, забезпечення економічного зростання й пошуку напрямів підвищення конкурентоспроможності, зважаючи на посилення світоглобалізаційних процесів.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування детермінантів конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах глобальних трансформацій та їх систематизацію на основі загальних наукових принципів забезпечення галузевих конкурентних переваг. До основних завдань дослідження належать: розробка комплексу заходів щодо формування системи забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки й системних перетворень у галузі для забезпечення наукового підґрунтя формування конкурентних переваг та активного виходу на світовий ринок.

Виклад основного матеріалу. Глобалізаційні трансформації носять індикативний вплив на формування ідеології конкурентоспроможності економічних систем, що значно посилює та розширює спектр застосування базових економічних категорій, наповнюючи їх новим контентом. Наразі конкурентоспроможність та конкуренція як визначальні

елементи ринкового середовища і обов'язкові складові підприємництва є найбільш уживаними економічними категоріями [2, с. 159].

Згідно з постулатами неокласичної теорії, основна роль у формуванні конкурентних переваг належить чинникам пропозиції, а сформована теорія експортної бази підкреслює важливість факторів попиту в процесі економічного зростання регіонів, що й визначає їх експортну спеціалізацію. Прихильники цієї теорії підкреслюють важливість відкритості економіки, а також технологічного процесу в побудові конкурентоспроможної експортної бази.

Вченим А. Сміттом було сформульовано "абсолютну перевагу", тобто країна експортує товар, якщо витрати нижчі, ніж у інших країнах. Таким чином, абсолютна перевага вважається основою процесу міжнародної спеціалізації [3]. Подальше удосконалення дане твердження знайшло в працях Д. Рікардо, що висвітлено в концепції порівняльної переваги, згідно з якою ринкові сили спрямують ресурси країни туди, де вони можуть бути застосовані найбільш продуктивно. Це означає, що країна може імпортувати який-небудь товар, навіть маючи можливість виробляти його самостійно і з найменшими витратами, якщо інші товари вона виробляє з більш високою ефективністю. Рікардо вважав, що в основі торгівлі лежать відмінності у продуктивності праці в різних країнах. Цю різницю він відносив на рахунок відмінностей в навколишньому середовищі, кліматі країн, що сприяють розвитку тих чи інших галузей [4, с. 120].

Аналізуючи різні підходи до пояснення природи конкурентоспроможності, М. Портер дійшов висновку, що конкурентна перевага як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках залежить від наявності й ефективності використання ресурсів, що перебувають у розпорядженні [5, с. 67].

Аграрний сектор України має потужний природно-ресурсний потенціал. Завдяки природно-кліматичним умовам та природно-ресурсним властивостям Україна характеризується високою природною родючістю та має потенційні можливості щодо збільшення валового виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Враховуючи рівень природно-ресурсного забезпечення, який оцінено у розмірі 460,0 тис. дол. США на кожного громадянина, Україна до 2020 р. може увійти до двадцятки найбільших країн. Основою такого розвитку є аграрний сектор як базис у формуванні продовольчої основи і відповідного експортного потенціалу [6, с. 18]. Враховуючи зазначене, саме аграрний сектор може бути базовою основою забезпечення соціально-економічного розвитку та гарантування економічної безпеки держави, виявлення і реалізації можливостей щодо адаптації до глобалізаційних змін і тенденцій.

Сьогодні майже аксіомою стало те, що головні конкурентні переваги України сконцентровано переважно в агропромисловій, транспортній та освітній сферах. Як показує практика, самого факту визнання цього вже не достатньо. Завдання полягає в тому, щоб зорієнтувати реформи і ресурсний потенціал на використання цих конкурентних переваг. Водночас на їх основі як завдання-мінімум потрібно розробити механізм прориву в лідери світової економіки у зазначених напрямках. Важливою складовою цього механізму має бути наближена до європейського рівня оплата праці [1, с. 371].

Реалізація основних положень Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [7] супроводжується потребою до вирішення низки завдань, що зумовлені істотною відмінністю між базовими можливостями вітчизняного аграрного сектору та

завданнями щодо його розвитку. Зокрема, йдеться про безпечність сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. З метою забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції на ринках ЄС, першоорієнтованим для вітчизняного виробника мають слугувати вимоги до безпечності та якості виготовленої продукції, її характеристик та відповідність технічним вимогам виробництва, що мінімізуватиме перешкоди у торгівлі з ЄС.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку та зниження її собівартості на основі цінової політики є концептуально важливими для експортоорієнтованих підприємств аграрного сектору. Проте всезростаюча собівартість виробництва сільськогосподарської продукції мінімізує можливості товаровиробників щодо самостійного забезпечення нижчих цін. У даному контексті варто скористатися світовою практикою щодо підтримки і регулювання розвитку аграрного сектору державою через забезпечення паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, дотування стратегічних видів сільськогосподарської продукції та продовольства, компенсацію частини витрат на окремі види послуг і матеріально-технічних ресурсів, пільгове оподаткування сільськогосподарських товаровиробників тощо.

Пріоритетними напрямками щодо забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізації є урегулювання обсягів експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, диверсифікація виробництва, зростання купівельної спроможності населення, зміни в обсягах і структурі споживання та харчування.

Погоджуємось з думкою Ю. Є. Кирилова: "Наша країна може стати не лише провідним експортером харчових продуктів в Європі, але й має також потенціал, щоб стати житницею для решти країн світу в період глобальної продовольчої кризи. Досяжною є мета збільшити сільськогосподарське виробництво в країні на 30% протягом наступного десятиліття. Сприятливі природно-кліматичні умови, географічне положення, природні та людські ресурси також є великими конкурентними перевагами для розвитку сільського господарства України" [8, с. 105].

В умовах глобалізації агропродовольчих ринків необхідно визначити перелік стратегічних галузей сільського господарства та провести поглиблену діагностику їхнього стану і відповідних сегментів ринків із метою максимальної адаптації до конкурентних умов зовнішнього середовища та створення глобальних продуктів. Слід відмітити, що глобалізація використовується насамперед світовими економічними лідерами для підвищення своєї конкурентоспроможності. Основу валового внутрішнього продукту формують країни "великої вісімки" – до 45,0%, все інше припадає на інші країни світу. З урахуванням усіх факторів впливу умови сьогодення характеризують національну економіку за індексом сталого розвитку як таку, що потребує активізації інноваційно-інвестиційного розвитку всіх галузей народного господарства. За сукупним показником національна економіка України займає 45 місце у світі серед 233 країн [6, с. 17].

Окреслені процеси в національній економіці й спрямованість розвитку на європейську інтеграцію вимагають активізації інноваційної складової у функціонуванні господарського механізму всіх виробничих систем. Забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору вимагає всебічної переорієнтації на інноваційно-орієнтовану модель економіки, що передбачає пріоритетність високотехнологічного аграрного виробництва. Вдосконалення потребує наявна галузева структура, методи управління та форми

організації виробництва, розширення державної підтримки розвитку галузей рослинництва й тваринництва, модернізація технологій виробництва продукції.

Сільське господарство може стати своєрідним локомотивом, здатним витягти усі ланки національного господарства на траєкторію економічного зростання [9, с. 20]. Для успішного здійснення інноваційної діяльності в сільському господарстві необхідне суттєве збільшення інвестиції, з розширенням джерел їх надходження. Тільки при таких умовах можливе техніко-технологічне переозброєння агровиробництва і освоєння наукоємних ресурсозберігаючих технологій, які дозволяють підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та ефективність виробництва та забезпечити економічне зростання.

Україні необхідно, не втрачаючи часу, переходити на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. І починати треба, насамперед, з сільського господарства. Аграрний сектор України – це єдина у вітчизняному народногосподарському комплексі галузь, яка демонструє високі фінансові результати [10, с. 44].

Забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобалізаційних трансформацій можливе шляхом формування різних комбінацій конкурентних переваг, тобто лише за умови наявності сукупності елементів і параметрів, що є стратегічно важливими у конкурентній боротьбі суб'єктів економічних відносин.

Пошук нових джерел конкурентних переваг країн повинен забезпечуватися використанням інноваційних механізмів, здатних реагувати на сучасні виклики глобального конкурентного середовища, що розвивається у взаємозв'язку з формуванням нового світового порядку, у тому числі, з окресленням взаємопов'язаних і взаємозумовлених тенденцій глобалізації і регіоналізації економічного простору [11, с. 89].

Першочерговими заходами з реалізації трансформаційних перетворень в економіці з метою підвищення її конкурентоспроможності за рахунок її інноваційної складової є: обґрунтування стратегічних напрямків інноваційного розвитку; формування системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; розширення мережі об'єктів інноваційної інфраструктури; впровадження заходів щодо створення центрів інноваційного розвитку, стимулювання кредитно-фінансової діяльності.

Для подолання викликів та вирішення проблем на шляху забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору необхідно реалізувати низку пріоритетних завдань, а саме:

- завершити адаптацію законодавчо-нормативної бази України до засадничих принципів і вимог нормативно-правової бази ЄС;
- продовжити “розчеплення” рамкового й базового законів України з метою диференціації основних положень щодо захисту прав споживачів харчової продукції, закріплених в підзаконних актах (розпорядженнях, наказах, положеннях) та їх практичної реалізації;
- завершити гармонізацію регуляторної системи України з базовою моделлю технічного регулювання, яка ефективно функціонує майже тридцять років в країнах-членах Співтовариства. Водночас, це не виключає її постійного удосконалення;
- сформуванню вітчизняну систему харчової безпеки згідно з вимогами моделі безпечності харчових продуктів та кормів для тварин, що запроваджена і функціонує в країнах-членах Співтовариства;

– впровадити на підприємствах аграрного сектору санітарні та фітосанітарні заходи згідно з європейськими вимогами задля унеможливлення виникнення джерел загроз для життя населення і здоров'я споживачів, флори і фауни, навколишнього середовища;

– завершити формування і становлення системи державного ринкового нагляду за дотриманням нормативних вимог у сфері безпечності харчових продуктів та кормів для тварин з запровадженою в країнах-членах Співтовариства моделлю ринкового нагляду;

– завершити створення мережі акредитованих органів з оцінки відповідності й забезпечити всебічне визнання Національного агентства акредитації України міжнародними інституціями задля визнання їхніх систем акредитації еквівалентними, що створить необхідні умови для впровадження механізмів взаємного визнання сертифікатів безпечності та якості, атестатів і протоколів випробувань, проведених в Україні та країнах-членах європейської та міжнародної акредитаційних інституцій [12, с. 115];

– підвищити рівень інформаційного забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, запровадити нову систему вивчення і прогнозування кон'юнктури ринків, пошуку і перевірки потенційних партнерів.

За прогнозами продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй, очікується зростання сільськогосподарської торгівлі на фоні прогнозованого уповільнення зростання ринку загалом, але прогнозується, що темпи її зростання будуть в два рази нижчі, ніж в попередньому десятилітті. Проте за більшістю біржових товарів світові ринки продовжують торгувати постійною часткою продукції. Той факт, що відносно невелике число країн володіє природними ресурсами, означає, що торгівля стане більш важливою для глобальної продовольчої безпеки. Однак торгівля основними продуктами харчування обмежується проведенням політики продовольчого самозабезпечення в ряді країн, а також структурним зрушенням в бік зростання торгівлі продуктами з доданою вартістю [13].

Аграрний сектор потребує сучасних технологічних та інституціональних змін, що сприятимуть його ефективному розвитку та забезпечуватимуть конкурентоспроможність в глобалізованому середовищі. Для зміцнення конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках необхідні комплексні зміни через реалізацію внутрішньо- та зовнішньосекторальних змін у формуванні системи забезпечення конкурентоспроможного розвитку (рис. 1).

Внутрішньосекторальні трансформації у формуванні системи забезпечення конкурентоспроможного розвитку передбачають низку заходів, зокрема: удосконалення механізму розподілу і використання ресурсів; підвищення рівня спеціалізації та диверсифікації; інфраструктурний розвиток, формування інноваційної інфраструктури; використання досягнень світової та вітчизняної науки у практичній діяльності; вирішення завдання створення агроінновацій та їх впровадження; високотехнологічний розвиток галузі.

В умовах сучасних глобальних змін особливе значення має визначення дієвих інструментів та формування ефективних механізмів регулювання економіки; нормативно-правове забезпечення конкурентоспроможного розвитку; структурні зміни у формуванні конкурентного середовища; вдосконалення інвестиційного середовища; залучення зовнішніх інвесторів. В цьому контексті конкурентне середовище доцільно розглядати як інституційні умови координації діяльності суб'єктів ринків, механізм формування і функціонування якого відбувається на основі створення і зміни певних інститутів. Ринкові механізми повинні врівноважувати інтереси різних суб'єктів ринку, оскільки вони представляють собою правила, що розробляються і приводяться в дію людиною [14].



Рис. 1. Формування системи забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору в умовах глобального поступу

Джерело. Власна розробка авторів.

Зовнішньоекономічний вектор конкурентоспроможного розвитку спрямований на формування ефективного сільського господарства, що відповідає світовим стандартам безпеки та передбачає перетворення держави у потужного гравця на міжнародному ринку сільськогосподарської продукції.

Нині зовнішньоторговельні операції України проводяться із партнерами у 226 країнах світу. У 2016 р. Європейський Союз продовжував зміцнювати свої позиції ключового торговельного партнера України. Протягом 2016 р. двостороння торгівля між Україною та ЄС зростала. У порівнянні з 2015 р., загальний обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС склав 108,1% [15].

Основними торговельними партнерами України в рамках ЄС були Німеччина (6 554,7 млн. дол. США), Польща (5 251,4 млн. дол. США), Італія (3 437,1 млн. дол. США), Франція (2 191,7 млн. дол. США), Великобританія (2 024,6 млн. дол. США), Угорщина (2 019 млн. дол. США), Нідерланди (1 786,3 млн. дол. США), Іспанія (1 574,7 млн. дол. США), Чехія (1 326 млн. дол. США), Румунія (1 162,3 млн. дол. США), Австрія (1 072 млн. дол. США), Словаччина (1 041,6 млн. дол. США) та Бельгія (827,7 млн. дол. США). Найбільше українських товарів експортовано до Польщі (2 424,3 млн. дол. США), Італії (2 048,4 млн. дол. США), Німеччини (1 903,5 млн. дол. США) та Угорщини (1 166 млн. дол. США).

Щодо структури агропродовольчої продукції, то протягом останніх років високою у структурі експорту є частка зернових культур (37,4%), жирів та олії (20,6%) та насіння олійних культур (12,0%). Негативною тенденцією слід вважати зростання обсягів експорту сировинної продукції, зокрема галузі рослинництва. Проте навіть за умов несприятливої ситуації у світі, коли обсяги експорту скоротилися майже вдвічі, продукція АПК справляла стабілізуючий вплив на динаміку зовнішньоекономічних відносин, а її частка з 20,4% у загальній структурі експорту зросла до 38,5% у 2015 р., порівняно з 2011 р.

У структурі імпорту агропродовольчої продукції провідну позицію посідають готові продукти харчування (54,5%), обсяги завезення яких до України зростають. Найбільше продукції серед країн-членів ЄС імпортовано з Німеччини (4 651,2 млн. дол. США), Польщі (2 827,1 млн. дол. США), Франції (1 621 млн. дол. США) та Італії (1 388,8 млн. дол. США).

Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно – подальшого удосконалення аграрної політики. Важливість даного напрямку є концептуально важливою не лише з позиції забезпечення продовольчої безпеки держави, а й формування зовнішньо-економічного вектору розвитку аграрного сектору економіки.

Досвід міжнародної спільноти свідчить про потребу державної підтримки і регулювання аграрного сектору шляхом підтримки виробництва стратегічних видів продукції галузі, часткової компенсації витрат на купівлю матеріально-технічних ресурсів та надання окремих видів послуг, забезпечення паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, пільгового оподаткування сільськогосподарських товаровиробників тощо.

Як зазначається у Стратегії розвитку аграрного сектору України на період до 2020 р. [16], Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, є ланкою, що з одного боку може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З урахуванням розгортання глобалізаційних процесів розвиток вітчизняного агропромислового виробництва має

ґрунтуватися на комплексних перетвореннях з позиції модернізації аграрного виробництва, в переліку складових забезпечення конкурентоспроможності, де пріоритетним напрямом має бути інноваційна складова економічного зростання. Обґрунтовано ключові детермінанти забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах глобального поступу, що вбачається нами через структурну перебудову зовнішньо-економічного потенціалу зі стратегічною орієнтацією на експорт конкуренто-спроможної продукції аграрного сектору. Формування системи забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектора можливе через реалізацію внутрішньо- та зовнішньо-секторальних трансформацій, результативність яких матиме практичне вираження у посиленні позицій в експорті продукції; розширенні наявних ринків збуту продукції та вихід на нові; стабілізації внутрішнього та зовнішнього попиту; виробництво екологічно чистої та безпечної продукції, що відповідає світовим стандартам якості. Для вирішення проблем забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору запропоновано: завершити адаптацію законодавчо-нормативної бази та регуляторної системи України до вимог ЄС; сформувати вітчизняну систему харчової безпеки згідно з вимогами моделі безпечності харчових продуктів та кормів для тварин, що запроваджена і функціонує в країнах-членах Співтовариства; впровадити на підприємствах аграрного сектору санітарні та фітосанітарні заходи згідно з європейськими вимогами; завершити формування і становлення системи державного ринкового нагляду за дотриманням нормативних вимог у сфері безпечності харчових продуктів та створення мережі акредитованих органів з оцінки відповідності й забезпечити всебічне визнання Національного агентства акредитації України міжнародними інституціями.

Подальші дослідження проблеми забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору лежать у площині пошуку напрямів підвищення конкурентних ознак галузі, орієнтації розвитку на диверсифікацію та засоби посилення інтеграційних зв'язків з метою отримання довгострокових конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. *Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : моногр. / В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін. ; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 504 с.*
2. *Мельник В. І. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : моногр. / В. І. Мельник, Г. Б. Поєрищук / за ред. О. М. Кизими, О. М. Тищенка. – Харків: "ІНЖЕК", 2014. – 786 с.*
3. *Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Наука, 1993. – 129 с.*
4. *Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М. : Прогресс, 1985. – 408 с.*
5. *Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. О. Л. Пелявского [и др.]; под ред. Я. В. Заблоцкого [и др.]. – М. : Вильямс, 2006. – 602 с.*
6. *Вишневська О. М. Глобалізаційні виклики у гарантуванні економічної безпеки держави / О. М. Вишневська, О. М. Недова, Л. І. Сокірка // Інфраструктура ринку : ел. наук.-практ. журнал. – 2016. – Вип. 1. – С. 14–19.*
7. *Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75.*

8. Кирилов Ю. Є. Бренд "Житниця Європи": міф чи реальність / Ю. Є. Кирилов // *Економіка АПК*. – 2014. – № 3. – С. 101–107.
9. Саблук П. Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : моногр. / П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило [та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
10. Мазнев Г. Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агровиробництва / Г. Є. Мазнев // *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. – 2016. – № 2. – С. 36–47.
11. Тарнавська Н. П. Організаційно-економічні механізми формування конкурентних переваг євро регіонів методами регіональної політики / Н. П. Тарнавська, А. С. Пода // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. – 2013. – Вип. 2 (50) – С. 89–100.
12. Яценко О. М. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції бджільництва на світовому агропродовольчому ринку // *Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств: міжнар. наук.-практич. інтернет-конф. [Електронний ресурс]*. – 2014. – Режим доступу : http://mev-hnu.at.ua/load/mizhnarodna_naukovo_praktichna_internet_konferencija/8_shljakhi_pidvishhennja_konkurentospromozhnosti_vitchiznjanih_pidpriemstv/9-1-0-56.
13. Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/O/OA/E>.
14. Погріщук Б. В. Формування конкурентного середовища у зерновому господарстві України / Б. В. Погріщук, В. І. Мельник // *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. – 2015. – Вип 2 (1. 1). – С. 35–42.
15. Експрес-випуск Державної служби статистики України № 73/0/08.2вн-17 "Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу у 2016 році" від 28.02.2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. Проект стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/7644>.

References

1. Koziuk V., Krysovatyi A., Saveliev Ye. et al. Novyi svitovyi ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vyklyky dlia Ukrainy : monohr. [[The New World Economic Order and Global Challenges for Ukraine: monograph]. Ternopil: TNEU, 2014, 504 p. [in Ukrainian].
2. Melnyk V. I., Pohrishchuk H. B. Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky: monohr. [Competitiveness and Innovation: Issues of Research and Practice: monograph]. Kharkiv: INZhEK, 2014, 786 p. [in Ukrainian].
3. Smit A. Issledovaniia o prirode i prichinakh bogatstva narodov [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. Moscow: Nauka, 1993, 129 p. [in Russian].
4. Rikardo D. Nachala politicheskoi ekonomii i nalogovogo oblozheniia [Principles of Political Economy and Taxation]. Moscow: Progress, 1985, 408 p. [in Russian].
5. Porter M. Konkurentsia [On Competition]. Moscow: Viliams, 2006, 602 p. [in Russian].
6. Vyshnevskia O. M., Niedova O. M., Sokirke L. I. Hlobalizatsiini vyklyky u harantuvanni ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Globalization Challenges in Ensuring Economic Security of the State]. *Infrastruktura rynku* : el. nauk.-prakt. zhurnal. – *Market Infrastructure*: e-journal, 2016, Issue 1, pp. 14-19 [in Ukrainian].

7. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 2014, No. 75 [in Ukrainian].
8. Kyrylov Yu. Ye. Brend “Zhytynsia Yevropy”: mif chy realist [Brand “Europe’s Breadbasket”: myth or reality]. *Ekonomika APK – The Economy of AIC*, 2014, No. 3, pp. 101-107 [in Ukrainian].
9. Sabluk P. T., Shpykuliak O.H., Kurylo L.I. Innovatsiina diialnist v aharnii sferi: instyutsionalnyi aspekt : monohr. [Innovative activities in the agricultural sector: the institutional aspect: monograph]. Kyiv: NSC IAE, 2010, 706 p. [in Ukrainian].
10. Mazniev H. Ye. Innovatsiina diialnist yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti ahrovyrobnytstva [Innovative activity as a factor of increasing the efficiency of agricultural production]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of Innovative economy*, 2016, No. 2, pp. 36–47 [in Ukrainian].
11. Tarnavska N. P., Poda A.S. Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy formuvannia konkurentnykh perevah yevrorehioniv metodamy rehionalnoi polityky [Organizational and economic tools for enhancing competitive advantages of Euro-regions through regional policy methods]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu – Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics Institute*, 2013, Issue 2(50), pp. 89-100 [in Ukrainian].
12. Yatsenko O. M. Konkurentospromozhnist vitchyznianoj produktsii bdzhilnytstva na svitovomu ahroprodovolchomu rynku [Competitiveness of the domestic beekeeping products in the world agri-food market]. *Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianykh pidpriemstv: mizhnar. nauk.-praktych. internet-konf. – Ways for advancing competitiveness of domestic enterprises: International research and practical Internet-conference*, 2014, from http://mev-hnu.at.ua/load/mizhnarodna_naukovo_praktichna_internet_konferencija/8_shljakhi_pidvishhennja_knkurentospromozhnosti_vitchiznjanikh_pidpriemstv/9-1-0-56 [in Ukrainian].
13. Food and Agriculture Organization of the United Nations, from <http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/O/OA/E> [in English].
14. Pohrishchuk B. V., Melnyk B.V. Formuvannia konkurentnoho seredovyscha u zernovomu hospodarstvi Ukrainy [Establishing a competitive environment in the grain production of Ukraine]. *Visnyk aharnoi nauky Prychornomia – Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 2015, Issue 2 (1.1), pp. 35-42 [in Ukrainian].
15. Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy № 73/0/08.2vn-17 “Stan zovnishnoekonomichnykh vidnosyn iz krainamy Yevropeiskoho Soiuzu u 2016 rotsi” vid 28.02.2017 [Express-release of the State Statistics Service of Ukraine No. 73/0/08.2vn-17 “The state of foreign economic relations with the Eu-countries in 2016” dated 28.02.2017], from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
16. Proekt stratehiiia rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 r. [Strategy for the development of the agrarian sector of Ukraine’s economy for the period up to 2020 (Project)], from <http://minagro.gov.ua/node/7644> [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 25 вересня 2017 р.